

Φεμαιοπιστολά.

Οι Θεματοεπιστολές
του Θ. Ζυγομαλά
στην *Turcograecia* του M. Crusius

Ο Ιωάννης και ο Θεοδόσιος Ζυγομαλάς
και η εποχή τους

Άργος – Ναύπλιο / 1 – 4 Ιουνίου 2006

Νότης Τουφεξής (nt262@cam.ac.uk)

[Creative commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/)

Μια ενδογλωσσική μετάφραση του 16ου αι.

- αυτόγραφο του Θεοδοσίου Ζυγομαλά
- σήμερα στην πανεπιστημιακή βιβλ. του Tübingen (τιμήμα του κώδ. Mb 19)
- από τα κατάλοιπα του M. Crusius

Martin Crusius (1526-1607)

- Γεννήθηκε το **1526**
(Martin Kraus)
- Σπούδασε Αρχαία
Ελληνικά στο
Στρασβούργο και την
Ulm
- Από το 1559
**professor utriusque
linguae** στο
Tübingen

Θαυμαστής της ελληνικής γλώσσας

- Θαυμαστός με τῆς φωνῆς αὐτῆς, καὶ τῶν αὐτὴν ἐκ φύσεως ἔχόντων, ἔρως ἔχει (Mh 466.1, p. 69, Επιστολή στον Ι. Ζυγομαλά, 21.1.1575).
- Η γνώση των αρχαίων ελληνικῶν εἶναι σημαντική για τοὺς Λουθηρανούς
- Ο Crusius οφείλει την επαγγελματική του σταδιοδρομία στην τέλεια γνώση των αρχαίων ελληνικῶν
- Χρησιμοποιεῖ την ελληνική γλώσσα και για ιδιωτικούς σκοπούς (αλληλογραφία, ημερολόγιο κ.ά.)
- Επιδιώκει να μάθει την ομιλουμένη ελληνική της εποχῆς του

Πως ερμηνεύεται αυτό το ενδιαφέρον;

- «φιλελληνία»
  - Συνδυασμός προσωπικού ενδιαφέροντος, επίκαιρων πολιτικών / ιστορικών γεγονότων και «ιεραποστολικού» οίστρου
- Διαφορετικά κίνητρα από τους φιλέλληνες του 19ου αι.

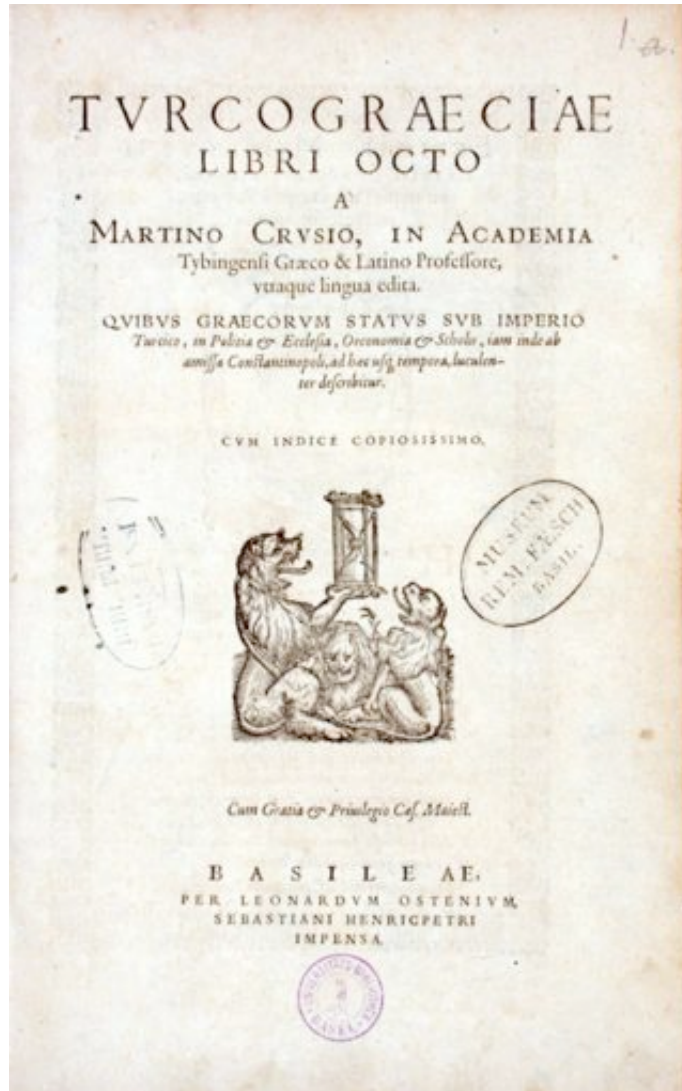
Η ελληνική γλώσσα ως μέσο επικοινωνίας με το οικουμενικό πατριαρχείο

- Ο Crusius είναι αυτός που συντάσσει / μεταφράζει στα ελληνικά τις επιστολές της λουθηρανικής εκκλησίας της Βυττεμβέργης στα πλαίσια του θεολογικού διαλόγου με το οικουμενικό πατριαρχείο (1573-1581)
- Η εκτεταμένη αλληλογραφία του με τους Ζυγομαλάδες εντάσσεται στα πλαίσια αυτού του διαλόγου

Συλλογή πάση φύσεως υλικού σε σχέση με την ελληνική γλώσσα της εποχής του

- Η μεγαλύτερη συλλογή πρώτων νεοελληνικών εκδόσεων στον γερμανόφωνο χώρο
- Πλούσια συλλογή χειρογράφων
- Μεγάλος αριθμός επιστολών από διάφορα μέρη του ελληνόφωνου κόσμου
- Κείμενα γραμμένα κατόπιν παραγγελίας του Crusius
- Εξαιρετικά πλούσιο «γλωσσολογικό» υλικό
- Εκτεταμένες προσωπικές σημειώσεις

Turcograecia (1584)

Παραγγελία του Crusius

- Το χειρόγραφο των **Θεματοεπιστολών** δημιουργήθηκε από τον Θ. Ζυγομαλά κατόπιν παραγγελίας του Crusius
- Μέρος της προσπάθειας του να αποκτήσει υλικό για την εκμάθηση της πρώιμης νεοελληνικής της εποχής του
- Συνοδεύεται από επιπλέον υλικό (άλλες επιστολές στη δημώδη, ερμηνεύματα δύσκολων λέξεων από δημώδη κείμενα κ.ά.)

πρώμη
νεο-
ελληνική

λόγια /
βυζαντινή
Κοινή

Οι Θεματοεπιστολές

Accipi ego M. Martinus Crui-
sius of Constantinopoli,
—tybinga, die. 23.
April. 1578.

Exercitia quaedam Barbarograecae linguae, in
propriam translata. Item Barbarograecae conversae
Epistulae. Sunt .3. Quaterniones, forma 4a. (Mh
466.1, pag. 711)

Δημοσιεύονται ως βιβλίο V της Turcograecia

- Θεματοεπιστολαὶ εἰσὶν: ὡς οἱ μὲν διδάσκαλοι ἀπλῶς τὸ θέμα διδοῦσιν: ἔντεχνον δὲ ποιοῦσιν οἱ μαθηταί.
- D. Theodosii Zygomalae Thematoepistolae: hoc est, Scholastica exercitia.

(Turcograecia 349)

- με λατινική μετάφραση του Crusius

Θεματοεπιστολή αρ. 20

- Ἐδιάβασα τὴν γραφὴν σου χαρούμ(ενος) | καὶ παραλίγον κτιπῶντ(ας) τὰ χέρια μου ἀπὸ τ(ὴν) χαρὰν | καλὰ καὶ ἂν βλέπω ὅτι ἐκεῖνα ὅπου ἐθάρρουν | διὰ λόγου σου, κρατῶντ(ας) σε ἔξω τοῦ χρέους τῆς | φιλί(ας) | εὐρέθηκα γελασμέν(ος) | κάμε πάντα ἔτζη, καὶ ἀσῆσε νικητῆς: †
- ἀνέγνω σου τὴν ἐπιστολ(ὴν) πῶς δοκεῖς χαίρ(ων). | μόνον ουχὶ δὲ καὶ τῶ χαῖρε κροτῶν ἐφ' ἡδον(ῆς) | εἰ καὶ ὁρῶ ὅτι ἐφ' οἷς περὶ σοῦ ἐνόμιζον, ὡς τοῦ | φιλικοῦ καθήκοντ(ος) μὴ φροντίζοντ(ος), | διέψευσαι. τοιγαροῦν οὕτως ἀεὶ ποίει | καὶ ὁμοίως ἐπίστελλε καὶ νίκα: †

Θεματοεπιστολή αρ. 20

- καὶ παραλίγον κτιπῶντας τὰ χέρια μου ἀπὸ τὴν χαρὰν ≅ μόνον οὐχὶ δὲ καὶ τῷ χαῖρε κροτῶν ἐφ' ἠδονῆς
- ἐκεῖνα ὅπου ἐθάρρουν διὰ λόγου σου ≅ ἐφ' οἷς περὶ σοῦ ἐνόμιζον
- κρατῶντας σε ἔξω τοῦ χρέους τῆς φιλίας ≅ ὡς τοῦ φιλικοῦ καθήκοντος μὴ φροντίζοντος
- εὐρέθηκα γελασμένος ≅ διέψευσμαι

Θέματα της βυζαντινής επιστολογραφίας απαντούν στις Θεματοεπιστολές

- Η μακρά σιγή του αλληλογράφου
- Κατηγορία του τεμπέλη
επιστολογράφου
- Μεγάλη χαρά για την παραλαβή της
επιστολής
- Το πρόβλημα του κατάλληλου
αγγελιοφόρου
- Η συγγραφή επιστολής ως «νίκη» επί
ενός αντιπάλου

Αντανάκλαση της ιστορικής πραγματικότητας

- ἔλαβα τὴν γραφὴν σου ἀπὸ τὸν (δεῖνα) τὸν φίλον μας | καὶ τὸν συμαθητὴν μας. καὶ ἐχάρικα πολλὰ | μέρος ὅτι ἔμαθα πῶς ἀπέλαυσες τὴν | ἀληθιν(ὴν) παιδείουσιν τῶν γραμμάτων εἰς τ(ὴν) πάδουβαν, καὶ ὅτι κάμνεις καὶ | καρπὸν, ἄξιον τοῦ γένους τῶν γραικ(ῶν). | ὑγίαινε. καὶ ὡσὰν σὲ ἐνθυμοῦμε ἐγὼ, | ἐνθύμου καὶ σὺ ἐμένα.† (αῤ. 26)
- ἐδεξάμην τὴν σ(ὴν) ἐπιστολ(ὴν) παρὰ τοῦ (δεῖνα) κοινοῦ φίλου | καὶ συμφοιτητοῦ. καὶ ἥσθην τὰ μέγιστα. | τὸ μὲν ὅτι ἀπέλαβες ἐν παταβίῳ | τῆς ἀληθοῦς παιδείουσεως τ(ῆς) σοφί(ας), τὸ δὲ, ὅτι καὶ καρπὸν ποιεῖς | ὡς πυνθάνομαι, ἄξια τῆς | ἐλλάδος καὶ τ(οῦ) ἡμετέρου γένους πρᾶττ(ων). | ἔρρωσο. καὶ ὑμῶν ἐναλλάξ μέμνησο: †

Συνυπάρχουν με θέματα πρακτικής φύσεως

48. | Δὲν ἐμπόρεσα ἀφοῦ ἔγραψες νὰ μιλήσω μὲ | τὸν
Πετρ(ὸν), διὰ τὴν δουλείαν σου. διατὶ ἀπὸ τρεῖς |
μῆνες καὶ ἐδῶ, λείπει εἰς τὸ ναύπλιον. | μετὰ δὲ τοὺς
ἀν(θρώπ)ους τοῦ σπητίου του ὅλους ἐμίλησα. | καὶ
εἶπασί μου, ὅτ' εἶνε πρῶγμα εὐκόλον νὰ γένη. | ὅταν
ἔλθῃ δὲ ἐκεῖνος, ἐλπίζω νὰ κάμει | μεταχαρᾶς πᾶσα
πρῶγμα διὰ λόγου σου. | διατὶ εἶναι καλὸς
ἀν(θρώπ)ος. καὶ ὅσον διὰ τοῦτο, | μὴν ἔχεις καμίαν
ἐννοιαν. ἂν ἄλλο τίποτες | εἶνε ὅπου νὰ χρειάζεσε
ἀπὸ ἐμᾶς, ὅπου | καὶ ἐμεῖς νὰ ἐμποροῦμεν, γράφε μας
| θαρετὰ. διατὶ θέλεις μᾶς εὖρη ἐτοίμους | εἰς πᾶσα
πρῶμα, διὰ νὰ σοῦ κάμοι(εν) χάριν:†

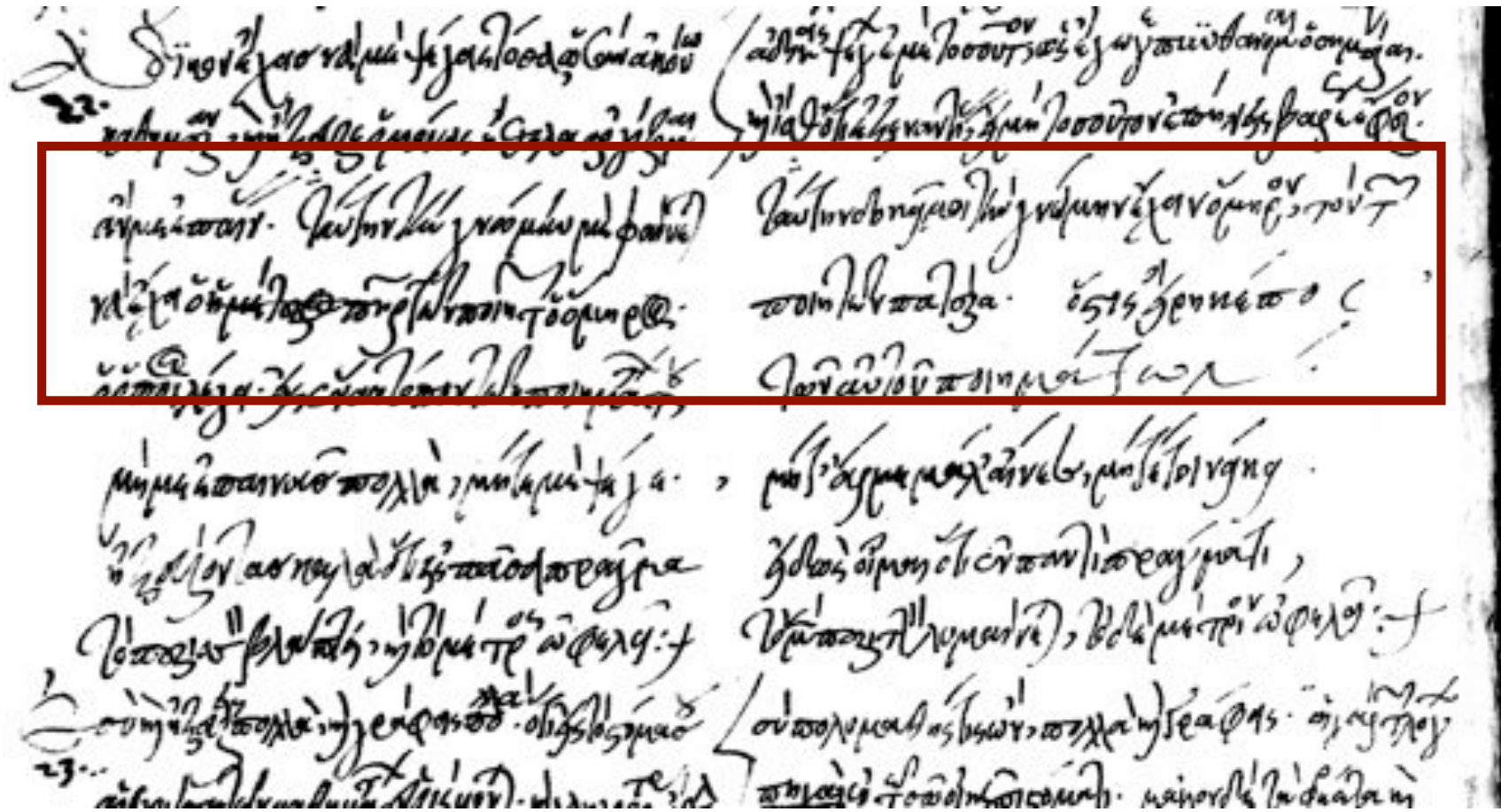
Ενδογλωσσική μετάφραση προς ποια κατεύθυνση;

- Σύμφωνα με τον Ζυγομαλά η παράφραση γίνεται από την δημώδη προς την λόγια
  - Η οργάνωση του χειρογράφου συνηγορεί προς αυτή την άποψη
- Η ανάλυση των επιστολών δείχνει ότι σε ορισμένες από τις επιστολές η παράφραση έχει γίνει στην αντίθετη κατεύθυνση (από την λόγια στην δημώδη)

Η εκδοτική πρακτική του Crusius

- Ἰ' Ἄδικον ἔχεις νὰ μὲ
ψέγεις τόσα, ὡσὰν ἀκούω
| καθημέραν, καὶ ἤξευρε
ὁμοίως ἤθελα ὀργίζομαι |
ὄν με ἐπαινεῖς. Ταύτην τὴν
γνώμην μὲ φαίνε(ται) νὰ
ἔχει ὁ **ἡμέτερος** π(ατὴ)ρ
τῶν ποιητ(ῶν) ὁ ὄμηρ(ος). |
ὁ ὀποῖ(ος) λέγει· εἰς ἕναν
τόπον τῶν ποιημάτων
του, | μὴ με ἐπαινᾷς
πολλὰ, μήτε μὲ ψέγε· |
ἤξεύροντας καλὰ ὅτι εἰς
πᾶσα πράγμα | τὸ
περισσ(ὸν) βλάπτει, καὶ τὸ
μέτρος ὠφελεῖ: † (αρ. 22)
- Ἰ ἀδικεῖς ψέγ(ων) ἐμὲ
τοσοῦτον, ὡς ἔγωγε
πῦνθάνομαι ὁσημέραι. |
καὶ ἴσθι ὅτι ἐξεναντί(ας),
εἰ μὴ τοσοῦτον ἐπὶνεις
βαρέ(ως) ἔφερον. | ταύτην
δοκεῖ μοι τὴν γνώμην ἔχειν
ὄμηρον, **τὸν τ(ῶν) ποιητῶν**
πατέρα. ὅστις εἶρηκε πού |
τῶν αὐτῶν ποιημάτων |
μήτ' ἄρμε μάλ' αἴνεεν, μήτε
τοι νεῖκει | εἰδὼς, οἶμαι ὅτι
ἐν παντὶ πράγματι, | τὸ
μ(έν) περιτ(ὸν)
λυμαίνεται, τὸ δὲ μέτριον
ὠφελεῖ: †

Η εκδοτική πρακτική του Crusius

Συμπεράσματα

- Ο Θεοδόσιος Ζυγομαλάς διατηρεί την βυζαντινή παράδοση αλλά την εμπλουτίζει με μεταβυζαντινά στοιχεία
- Μετακινείται με μεγάλη άνεση μεταξύ διαφορετικών επιπέδων ύφους
- Έχει επαφή με (και επηρεάζεται από;) λογίους του εξωτερικού και τους προσφέρει άγνωστες για αυτούς πληροφορίες
- Οι παραφράσεις του είναι πολύτιμες για την μελέτη του νεοελληνικού πεζού λόγου και της εξέλιξής του

Συμπεράσματα

- Η έκδοση των **Θεματοεπιστολών** στην **Turcograecia** έχει διαφορετικό χαρακτήρα λόγω των επεμβάσεων του Crusius
  - Αναδεικνύει τον διαφορετικό κόσμο ιδεών ενός Γερμανού ουμανιστή
  - Προορίζεται για ένα «ευρωπαϊκό» κοινό, ένα κλειστό κύκλο συναδέλφων ουμανιστών
- Το αυτόγραφο του Ζυγομαλά είναι πολύτιμο για την μελέτη της ελληνικής γλώσσας του 16ου αι.